

O KULTUROLOŠKOM ZNAČENJU FILMSKOG LEKSIKONA

Filmski leksikon, uredili: Bruno Kragić i Nikica Gilić, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2003.

Filmski leksikon Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža iznimna je i dragocjena knjiga za svakog čitatelja iole zainteresiranog za film.

Ovu tvrdnju trebalo bi obrazložiti iscrpnim prikazom knjige i opisom njezine stručne akribičnosti, no ja se ovdje neću metodološki poslužiti tim načinom.

Za prilike ovoga prikaza ograničit ćemo se na njezino filmološko značenje, te na njezino značenje za šire pojmpljenu kulturnu zajednicu.

Filmski leksikon knjiga je nastala u osebnom enciklopedijskom pismovnom žanru i ta činjenica u bitnome predodređuje njezin oblik i sadržaj.

U 2140 natuknica knjiga podastire sve relevantne informacije o filmu.

I to možda više o filmu kao umjetnosti negoli one koje ga tretiraju kao medijski fenomen. U doba sveopće dominacije komunikacijsko-medijske paradigme, ovaj podatak nije nevažan.

Imajući to u vidu, Filmski leksikon usmjeruje se, na neki način, prema trajnijim, kulturološkim vrijednostima, donekle zaobilazeći fenomenologiju trenutačnog i površinskog.

S druge strane, ova knjiga ima i jedan segment koji ju čini originalnom. Taj se segment može zamijetiti u činjenici da Leksikon sadrži analize pojedinačnih djela. Odabrani filmovi imaju svoje natuknice, kao i redatelji, glumci, te osnovni pojmovi iz teorije filma. Ovakav pristup zahtijevao je i stanovitu, nezanemarivu dozu subjektivnosti, jer su nužnom selekcijom neki važni filmovi ostali neuključeni, dok su s druge strane, vjerojatno, neki povijesno manje značajni filmovi dobili svoje mjesto zahvaljujući svojoj bliskosti s kronološkim trenutkom u kojemu je Leksikon nastajao.

Evo namah jednog nasumičnoga pitanja, odnosno primjera za ovu načelnu poteškoću: Zašto su, recimo, i to vrlo opsežno, prikazani svi igrani filmovi Andreja Tarkovskoga, osim po mnogima njegova najosobnijeg, dakle *Stalkera*? No, ovo je samo ilustracija za moguće nesporazume glede odabranoga uredničkog postupka.

Leksikon se kao filmski priručnik razlikuje od epohalnog djela i uredničkog pothvata Ante Peterlića – njegove Filmske enciklopedije Jugoslavenskog leksikografskog zavoda – djela koje je umnogome obilježilo drugu polovicu osamdesetih na području filmske, ali i kulturološke publicistike bivše nam državne zajednice.

Vremenski rascjep od nekih trinaest godina od pojavljivanja drugog sveska Filmske enciklopedije, na (s)retan je i primjeren način premošćen uredničkim pothvatom Nikice

Gilića i Brune Kragića. Naime, njihov Leksikon, unatoč (i možda upravo zbog!) svojega drukčijega metodološkog pristupa, pravo je osvježanje u našoj i ne samo filmološkoj publicistici.

Njegovi su dometi sagledivi, ali i iznimno uporabljivi. Svježina Leksikona sadržana je u već nagoviještenoj činjenici interpretativno slobodnijeg pristupa autora natuknica navlastitome predmetu. Pojedini su podastrijeti tekstovi bolji ili lošiji, no svi su autorski suodgovorni za – doista držim da je tomu tako! – suverenu cjelinu same knjige.

S obzirom na doba u kojemu živimo, urednici su zacijelo na umu imali ideju o nužnom osuvremenivanju tradicionalnijih, objektivističkih diskurzivnih shema iz povijesti pisanja o filmu i okrenuli se osvježenom pristupu subjektivnijih interpretacijskih vizura. Ta se svojevrsna promjena, da upotrijebimo filozofijsku prisposobu, desila iz fona »schleiermacherske« prema Gadamerovoj hermeneutici. Veće je značenje na taj način dano umjetničkom ingeniumu od, recimo, formalnih povijesnih doprinosa tehničkom izgledu filma.

Formalne inovacije ustupile su mjesto umjetničkoj invenciji.

Na taj je način, možda, modernistička paradigma pisanja o filmu nadomještena onom, kažimo to tako, postmodernom.

Da ilustriram, tekst o S. M. Ejzenštejnu nije disproporcionalno duži od onoga o, recimo, braći Coen ili, primjerice, natuknice o Kubrickovu ingenioznom filmu *Odiseja o svemiru 2001*.

Imajući u vidu, prilikom pripreme Leksikona, neke suvremene anglosaksonske priručnike slične provenijencije, urednici Gilić i Kragić metodološki su se prilagodili kako spomenutim priručnicima tako i duhu vremena, te izveli projekt Filmskog leksikona u skladu s potrebama ljudi koji pišu o filmu ali, ipak, primarno onih koji žele dobiti tek relevantne informacije o pojedinim važnim djelima i autorima.

Tako je segment aktualnosti i popularnosti knjige dobio na značaju.

Proishodeća je posljedica da neki filmovi tematizirani u Leksikonu vjerojatno, ipak, neće izdržati test vremena.

Ljudima, pak, koji pišu o filmu sa stajališta revalorizacije pojedinih autora i ciklusa njihovih filmova – među koje spada i potpisnik ovih redova – tekstovi u Leksikonu možda i neće biti od presudne koristi, ali će isti imati svoju svrhu upravo kod onih, kako se to uobičajeno kaže, intelektualno zainteresiranih filmskih gledatelja, koji osim osnovnih informacija o filmu žele i ponešto više.

Ovo, pak, »više« sadržano je u autorskoj, počesto i vrlo subjektivnoj interpretativnoj dimenziji pojedinih natuknica.

Novina glede osnovnih informacija, koja nije uopće nezanemariva, jest i podatak o trajanju svakog analiziranog filma, kao i njegov fabuloški siže.

Time se na neki način Leksikon gotovo ontološki razlikuje od Enciklopedije.

Dok Enciklopedija nastoji na sveobuhvatnosti i neizbježnom objektivizmu, Leksikon je sa svoje strane od istoga oslobođen, navlastitije je autorski, te interpretacijski »svježiji«.

Većina je natuknica u ovome priručniku potpisana, načelno sve one dulje od 15 redaka, tako da i to daje osebujni autorski pečat dotičnom izdanju.

Sljedeći moment po kojemu se Leksikon razlikuje od Enciklopedije jest i nedostatak velikih preglednih članaka, prije svega onih koji bi se odnosili na kinematografije pojedinih zemalja. Taj se »nedostatak« – koji to i nije u vrijednosnom pogledu! – s druge strane nadoknađuje natuknicama o nekim izrazito nacionalno specifičnim pojavama poput francuskog novog

vala ili njemačkog novog filma. No ipak bode oči, recimo, izostanak veće natuknice o britanskom pokretu »free cinema«, tek ponešto manje, potpisane o francuskom »neo-baroku«.

Nadalje, Leksikon nudi još jednu prednost svojim korisnicima u odnosu na one filmske poklonike koji se još uvijek koriste Enciklopedijom. Osim navođenja svih dobitnika Oscara za najbolji film, Zlatne Palme i Zlatnog Lava do 2002. godine, dodan je ovdje i popis svih dobitnika Europske filmske nagrade – čime se raniji, enciklopedijski priručnik još nije mogao pohvaliti.

S druge strane, neka mi se unosa terminoloških inovacija u Leksikon čine suvišnim, primjerice, poput one koja tematizira pojam 'movida' u kontekstu španjolskog filma, ili one koja u glosar Leksikona unosi postkolonijalni film.

Možda je – u odnosu na postkolonijalni film – natuknica o političkom filmu ipak zaslužila veći obujam i autorski pristup. Jedna od mana podastrijetog priručnika jest i zamjetnije lošija kvaliteta natuknica posvećenih glumcima. Iste se počesto ne mogu nositi s onima posvećenim redateljskim imenima.

Možda je razlog tomu i što su – već spomenuti – predloži priručnika iz anglosaksonskog kulturnog milieua, stavljali naglasak baš na ovu dimenziju.

Naime, star-system, odnosno sustav zvijezda nikad nije izgubio svoju vrijednost upravo u tom kulturološkom kontekstu.

Urednici su se od toga, čini se, prešutno odmaknuli.

Međutim, navođenje primjera eventualnih nedostataka knjige nije mi u krajnjoj namjeri relevantno za njezinu općenitu (pr)ocjenu.

Uostalom, bolje je da se nekim pogreškama u Leksikonu pozabave sami urednici, autori natuknica i budući suradnici prilikom njegova eventualnog slijedećeg izdanja.

Novina je Leksikona – svakako uvjetovana promjenom geo-političke i povijesne paradigme – također i veća pozornost posvećena hrvatskome filmu, kako autorima i glumcima tako i njegovim pojedinim značajnim ostvarenjima.

Hrvatska je kinematografija filmološki zadobila novi kontekst u odnosu na njezino prijašnje tematiziranje u okviru jugoslavenskog filma en général.

Neki su filmovi na taj način, posebice oni nastali u drugoj polovici osamdesetih i početkom devedesetih, doživjeli svoju zasluženu revalorizaciju.

Kako već rekoh, tekstovi natuknica variraju kvalitetom, ali i to je bio danak odabranom, više subjektivnom interpretativnom pristupu.

Tako, s jedne strane, imamo visoko pretenciozne tekstove Tomislava Brleka, a na drugoj strani palete, primjerice, informativno jezgrovite tekstove Tončija Valentića.

U konačnici, velika većina natuknica vrlo je zavidne informativne i interpretacijske kvalitete, što iskazuje opravdanost gotovo dvogodišnjih napora uložениh u pripremu tekstova za ovaj Leksikon.

Pri kraju napisa, da i ja budem pomalo subjektivan u ovome, publikaciji sasvim disproporcionalnom, ali i posve navlastitom prikazu.

Naime, analizirat ću iz svog stajališta metodu nekih priloga, tematike kojih sam se i sam bavio posljednjih mjeseci.

Najprije natuknica o redatelju Mikeu Leighu, čijih sam dvanaeset filmova odgledao proteklih mjeseci. Tekst je najvećim dijelom informativan, no nedostaje mu ipak prava karak-

terizacija Leigha. Naime, uz ovoga se redatelja u recepciji najčešće koristi metafora »kriške života«, koju autor natuknice uopće ne spominje. Jednako tako, Leigh je ovdje prikazan kao politički angažiran redatelj, premda bi možda bolja oznaka bila – socijalno satiričan i intimističan.

Konačno, među Leighovim glumcima uopće se ne spominje onaj najvažniji, Timothy Spall, koji, uzgred, nije dobio niti vlastitu natuknicu u Leksikonu.

Drugo, ponešto glede teksta o hrvatskom eksperimentatoru Ivanu Ladislavu Galetu, čiji su djelatnost i opus obilježili ovdašnju filmsku i medijsku alternativu u posljednjih više od četvrt stoljeća. Naime, držim da je Galeta zaslužio potpisanu, autorsku natuknicu...

Poput, uostalom, onih primjerenih što su ih dobili Sanja Iveković, Dalibor Martinis, Milan Bukovac i Tom Gotovac.

Konačno, primjeri pohvale. Nju svakako zaslužuju autori natuknica o austrijskom redatelju Michaelu Hanekeu – koji je dobio jezgrovit, no posve značenjski ispunjen tekst; te, odličan prilog o antologijskom ostvarenju Tarkovskog Ivanovo djetinjstvo – koji detektira složene slojeve smisaonosti ovoga filma, prepuštajući konačnu riječ metaforičkom navodu, koji sjajno zaokružuje tekst.

Na kraju, moja je (pr)ocjena da je Filmski leksikon izuzetno značajan kao knjiga koja će biti od višestruke koristi – kako filmofilima i stručno zainteresiranima za fenomen filma tako i onima koji žele saznati nešto više o pojedinim filmovima, redateljima, glumcima, ali i pojmovima vezanim uz ovaj medij i, prije svega, umjetnost.

Time je njegova svrha doista ostvarena.

Jednako tako, knjiga je ispunila prazninu nastalu nakon više od desetljeća od pojave Enciklopedije, unošenjem novih autora i ostvarenja, te epohi primjerenim pomakom uredničke metodologije.

Stoga Filmski leksikon Leksikografskog zavoda Miroslav Krlža zaslužno ulazi u kulturološku povijest ovdašnje sredine.

MARIJAN KRIVAK